

Att rättfärdiga en betalning vid sidan om

Lunds universitet
Statsvetenskapliga institutionen

STVK01
VT11
Handledare: Martin Hall

Abstract

Many aid agencies are working in countries where side-payments is a common problem in the society. This makes it hard for the aid agencies workers to know how to behave in situations where side-payments are expected. Most aid agencies have a strict policy of not using side-payments, but can side-payments ever be justified if they help the aid agencies to achieve their goals?

To answer this question I studied the normative argumentation of deontology and utilitarianism, and compared these two theories against each other. I created two different situations to which I applied the theories. In two of the situations the theory of deontology justified the side-payment, but utilitarianism did not.

My result was that side-payments can be justified to help aid agencies to achieve their goals. An important aspect of this is that the answer always depends on the situation and it is hard to say exactly what is required to justify a side-payment. The deontology theory say that it depends on the good will of the action and the utilitarianism claims that it is all about the welfare consequences. The utilitarianism is more strict when it comes to justifying a side-payment than the deontology. But both theories claims that side-payments can be justified.

Nyckelord: Konsekvensialism, Utilitarism, Deontologi, Muta, betalning vid sidan om, side-payments, biståndsorganisation, hjälporganisation

Antal ord: 9965

Innehållsförteckning

1 Inledning.....	1
1.1 Syfte och Frågeställning.....	2
1.2 Metod.....	3
1.2.1 Intersubjektivitet.....	3
1.2.2 Vad är ett värde, och kan man mäta dessa?.....	4
1.2.3 Vad är en betalning vid sidan om?.....	4
1.2.4 Avgränsningar.....	5
1.2.5 Material och källkritik.....	6
1.3 Teori.....	6
1.3.1 Deontologi.....	7
1.3.2 Konsekvensialismen.....	7
1.3.3 Lämplighetslogiken.....	9
1.3.4 Kontraktualismen.....	9
1.4 Resonemang kring de olika logikerna.....	10
2 Fallet Hjälporganisationer.....	12
2.1 Situation 1 – Gränskontrollen.....	12
2.2 Situation 2 – Middag och gåva.....	12
2.3 Situation 3 – Att betala ett lokalt kriminellt gäng för beskydd.....	13
3 Analys.....	15
3.1 Analys utifrån Situation 1 - Gränskontrollen.....	15
3.1.1 Den deontologiska synvinkeln.....	15
3.1.2 Den konsekvensialistiska synvinkeln.....	16
3.2 Analys utifrån Situation 2 – Middag och gåva.....	17
3.2.1 Den deontologiska synvinkeln.....	17
3.2.2 Den konsekvensialistiska synvinkeln.....	18
3.3 Analys utifrån Situation 3 – Betala ett lokalt kriminellt gäng för beskydd..	19
3.3.1 Den deontologiska synvinkeln.....	19
3.3.2 Den konsekvensialistiska synvinkeln.....	20
4 Slutsatser.....	22
5 Referenser.....	24

1 Inledning

Många hjälporganisationer arbetar i länder där ett vanligt förekommande problem är att det är accepterat med betalningar vid sidan om. Anställda inom hjälporganisationerna tvingas i många situationer att ta ställning till huruvida det är acceptabelt eller inte att ge någon typ av betalning vid sidan om, då i syfte att försöka uppnå organisationens verkliga mål. Är det i vissa situationer rättfärdigt att hjälporganisationer använder sig av den här typen av inofficiella betalningar för att uppnå ett annat (stort och betydelsefullt) mål? Inom vilka ramar kan man i sådana fall avgöra om och när det skulle vara rättfärdigt? Ska hjälporganisationer ”ta seden dit de kommer” och följa de normer och seder som finns i det land där de verkar? Eller ska de ha en stenhård policy som säger att betalningar vid sidan om inte under några omständigheter är acceptabelt? Dilemmat i detta fall handlar om huruvida ändamålen verkligen kan helga medlen.

Intresset för att undersöka huruvida det är rättfärdigt, eller inte, för hjälporganisationer att ge en betalning vid sidan om bottnar i det moraliska dilemmat kring detta. De flesta hjälporganisationer tar emot pengar från enskilda individer och företag. De som ger pengar till en biståndsorganisation förväntar sig att pengarna ska gå direkt till att hjälpa människor, och inte till att ge en betalning vid sidan om. Hjälporganisationer har fått ett förtroende att förvalta andras pengar på bästa sätt, för att hjälpa människor som behöver. Det moraliska problemet blir ännu mer tydligt och svårdiskuterat på grund av detta, än om vi antog ett fall där en privatperson ger en betalning vid sidan om för egen vinning. Det är just det här dilemmat som gör fallet hjälporganisationer intressant.

Min tanke med den här uppsatsen är att belysa en normativ frågeställning som har mer än ett svar. Frågorna som ställs ovan kan ses ur olika synvinklar, vilket även leder till att olika svar kan ges. Många av de svar som kan ges handlar om vilken typ av normativ logik vi väljer att utgå ifrån. Det finns fyra olika normativa logiker; deontologi, konsekvensialismen, lämplighetslogiken samt kontraktualismen. I den här uppsatsen kommer jag att ta upp samtliga fyra, men senare diskutera tre fiktiva situationer utifrån deontologin och konsekvensetikerna (mitt resonemang kring detta återfinns under rubriken 1.4 på sidan 10). Situationerna som kommer att analyseras är fiktiva situationer som biståndsarbetare kan tänkas bli utsatta för inom sitt arbete. Inspirationen till situationerna har jag hämtat från Joakim Thelanders bok *Mutor i det godas tjänst? Biståndsarbetare i samtal om vardaglig korruption*, där hjälparbetare berättar om händelser som de själva har varit med om.

Utgångspunkten i uppsatsen är att visa hur betalningar vid sidan om skulle kunna rättfärdigas enligt konsekvensialismen. De situationer som jag tar upp kommer att stödja olika teorier med anledning av att jag ska få en intressant diskussion kring de olika synsätten. Jag kommer där med ställa deontologin emot

konsekvensialismen för att tydliggöra kontrasten av hur dessa två teorier tolkar samma situation på olika sätt.

I det första kapitlet kommer fokus att läggas vid att förklara hur jag använder mig av den valda metoden samt även ge den definition av *betalningar vid sidan om* som jag använder i den här uppsatsen. Jag kommer även att redovisa de fyra normativa logikerna samt kritik mot dessa, mest fokus ligger på deontologin och konsekvensialismen då dessa har störst betydelse i den här uppsatsen. I kapitel två presenterar jag de tre fiktiva situationerna som kommer att vara grundstenen i min analys. I kapitel tre redovisas de olika värdediskussionerna inom situationerna, samt de argument som förs inom deontologin och konsekvensialismen. Efter detta, i kapitel 4, redovisas mina slutsatser med grund i argumenten från analysen. Slutligen, i kapitel 5, återges de källor som jag har använt mig av.

1.1 Syfte och Frågeställning

Syftet med min uppsats är att belysa det globala problemet med *betalningar vid sidan om* ur ett normativt perspektiv, där min diskussion förs kring huruvida dessa betalningar i vissa sammanhang skulle kunna rättfärdigas. Mitt fokus är att undersöka huruvida ändamålen kan helgas medlen.

Jag använder mig av uttrycket *betalningar vid sidan om*, istället för ordet *muta*, på grund av att ordet *muta* i sig innefattar en normativ ståndpunkt, vilket innebär att deontologin från början, i annat fall, skulle hamna i underläge. *Betalningar vid sidan om* är min översättning och benämning på det engelska ordet *side-payments*. Under rubriken 1.2.3 (sidan 4) diskuterar jag innebörden av, och vad som avses med uttrycket *betalningar vid sidan om* samt även ge en mer djuplodande bild av varför jag har valt just detta uttryck.

Min frågeställning är:

Hur kan betalningar vid sidan om någonsin rättfärdigas?

Men då mitt fokus i uppsatsen kommer att ligga på de fiktiva situationerna som hjälparbetare kan tänkas bli utsatta för, krävs det att jag specificerar frågan ytterligare:

Hur kan betalningar vid sidan om någonsin rättfärdigas om det hjälper biståndsorganisationer att uppnå sina mål?

Mitt syfte är även att visa hur argumenten inom de olika logikerna rättfärdigar eller inte rättfärdigar betalningar vid sidan om i olika situationer. Mitt huvudsakliga fokus är att visa på hur en betalning vid sidan om skulle kunna rättfärdigas.

1.2 Metod

Jag kommer att använda mig av en normativ *givet att-analys*, då jag finner ett intresse i att synliggöra hur olika logiker belyser olika riktningar, och att de genom detta leder fram till olika slutsatser. I utförandet av en normativ givet att-analys kan det vara en poäng med att inte ta sin utgångspunkt i någon av de fyra logikerna (Badersten 2006 s. 130). På grund av detta presenterar jag alla fyra normativa logiker.

1.2.1 Intersubjektivitet

Då min frågeställning berör huruvida något kan rättfärdigas eller inte är det viktigt att jag som författare håller mig till en rationell argumentation vad gäller de värdefrågor som uppstår. Mitt syfte måste vara att påvisa skäl till att antingen förkasta eller acceptera en viss värdeutsaga (Badersten 2006 s. 22). Min uppgift som uppsatsförfattare blir att synliggöra, precisera och problematisera värdet av huruvida en betalning vid sidan om kan rättfärdigas eller inte (Ibid).

Beckman skriver att all vetenskaplig forskning förutsätter att man som författare redan från början har klart för sig vilka argument, påståenden eller föreställningar som ska studeras, forskaren ska veta mer exakt vad det är man letar efter redan innan analysen tar sin början (Beckman 2007 s. 19-20). I min uppsats kommer jag att leta efter argument till hur betalningar vid sidan om kan rättfärdigas, mitt mål är att påvisa att detta går. För att få en intressant argumentation behöver jag även redovisa de argument som den deontologiska ställningen för.

Frågeställningar som denna, som berör värderingar, behandlar alltså normativa problem (Teorell, Svensson 2007 s. 29). Något som är viktigt när man arbetar med normativa frågeställningar är att man ger goda skäl till varför de olika slutsatserna skulle vara rimliga eller inte (Ibid). Ett värdeomdöme kan inte vara mer eller mindre sant, utan det handlar om hur vi kan bedöma giltigheten (Ibid). Mina argument måste vara systematiska, klara och logiskt konsistenta (Ibid). Teorell och Svensson skriver även att "en förutsättning för att frågor om vad som "bör göras" ska kunna besvaras är givetvis att en önskvärd målsättning först formulerats" (Teorell, Svensson 2007 s. 30). Giltigheten i en uppsats handlar inte om att kritisera sanningshalten i ett påstående, utan snarare om att kontrollera att påståendets logiska egenskaper är giltiga (Beckman 2007 s. 58).

När jag, i slutskedet av min uppsats, ska ta ställning i de olika påståendena från de olika teorierna är det viktigt att jag först kontrollerar att de argument som framförs är hållbara och rimliga (Beckman 2007 s. 55). Även om syftet med min uppsats är att den ska leda fram till ett ställningstagande betyder detta inte att den även kan vara förklarande (Ibid). "En "redbar" argumentation är den som är logiskt giltig och empiriskt hållbar", argumentationen ska även vara normativt rimlig, enligt Tingsten (Beckman 2007 s. 57).

Jag måste ha allt detta i åtanke när jag skriver min analys för att undvika att mitt eget tyckande inte blir det som för analysen framåt. Det är viktigt att det alltid finns en väl redovisad grund till de argument som jag för i analysen.

1.2.2 Vad är ett värde, och kan man mäta dessa?

För att kunna besvara min frågeställning måste jag kunna mäta olika värden emot varandra, och för att kunna göra detta krävs det att jag vet vad ett värde är.

Ett värde är något som talar om vad som är gott och vad som är ont, vad som är bra eller dåligt, eller vad som är bättre eller sämre än något annat (Badersten 2006 s. 21).

Något som är viktigt när man genomför den här typen av värdeomdömen är att det finns en intersubjektiv giltighet (Badersten 2006 s. 23). Detta innebär att det som jag kommer att studera inte endast är något som kan ge mening för det värderande subjektet självt (Ibid). De värdeomdömen som jag tar ställning till måste hållas åtskilda från mitt eget tyckande och mina egna subjektiva känslouttryck (Ibid).

Viktigt frågor att ställa är: Går det att rangordna värden? Och i så fall hur kan man göra detta? I och med att min diskussion kommer att beröra olika situationer (olika värden) och hur man mäter dessa värden emot varandra, blir det naturligt att min utgångspunkt är att det på något sätt går att mäta värden. Hur jag kommer att rangordna mina värden är något som jag diskuterar i analysen för de olika fallen.

De svar som jag kommer fram till i min uppsats kommer till stor del att bero på vilka värden som jag väljer att använda i min analys (Badersten 2006 s. 30). Min uppgift som uppsatsskrivare innebär att synliggöra detta, samt att påvisa att olika värden kan stå i konflikt med varandra (Ibid). Genom mitt svar har jag även i viss mån rangordnat olika värden och på så sätt även upprättat en värdehierarki (Ibid). Jag kommer att komma tillbaka till denna värdediskussion i min slutsats där jag kan diskutera värdena utifrån de svar som jag har kommit fram till.

1.2.3 Vad är en *betalning vid sidan om*?

För att kunna skriva denna uppsats krävs en definition av vad som åsyftas med en *betalning vid sidan om*. Med *betalning vid sidan om*, kommer jag, i den här uppsatsen, att referera till alla sådana betalningar och gåvor som sker med en bakomliggande anledning. Definitionen av en *betalning vid sidan om* kommer att vara öppen och brett definierad. Jag har använt mig av sökordet *muta* när jag hittade denna definition; ”gåva som överlämnas för att påverka mottagaren att främja givarens intressen” (Nationalencyklopedin 2011-04-14). Jag kommer att använda mig av den här definitionen eftersom jag anser att den är öppen och ger mig utrymme att anta en bred tolkning av uttrycket *betalning vid sidan om*, vilket passar den här uppsatsen.

Jag har valt att använda mig av det engelska uttrycket *side-payments* när jag definierade uttrycket *betalning vid sidan om*. Detta har jag gjort på grund av att

det svenska ordet *muta* redan innehåller en normativ tolkning som gör att deontologin hamnar i underläge (ur analysynpunkt) från början. Jag har även letat efter andra svenska ord för *muta* (såsom otillbörlig påverkan, inofficiell betalning), men inte funnit något som jag anser lever upp till det innehåll som jag är ute efter. Jag har valt att inte använda mig av det engelska uttrycket *side-payments* eftersom jag kan se nackdelar med att använda ett engelskt ord i en svensk uppsats.

När en gåva som tas emot uppfattas som att det finns ett motkrav eller ett förpliktigande bakomliggande, då rör dig sig om en betalning vid sidan om (Thelander 2006 s. 39-40). Mycket handlar alltså om den uppfattning som mottagaren har, och det är även därför som det är så pass svårt att säga exakt vad som är en betalning vid sidan om och vad som inte är detta. Samma handling kan i ett fall betraktas som en typ av betalning vid sidan om, men i ett annat fall endast betraktas som en gåva (Thelander 2006 s. 40). Även om det går att beskriva en handling med andra ord än betalning vid sidan om, innebär detta inte att andra tolkningar är uteslutna (Thelander s. 83). Även om en middag kan beskrivas som en affärsmiddag, kan det också samtidigt tolkas som en typ av betalning vid sidan om.

Min definition av betalning vid sidan om kommer att utgå ifrån innebörden av ordet *muta*. Jag har valt att göra detta eftersom att *mutor* ofta inte krävs under just benämningen *muta*. Det vanligaste att själva ordet *muta* aldrig uttalas i sammanhang där det faktiskt rör sig om en *muta* (Thelander 2006 s. 95). Jag använder därför uttrycket betalning vid sidan om som definierat ovan.

Det finns även en skillnad mellan de två uttrycken ”bribery” och ”extortion”. ”Bribery” innebär att givaren tar initiativet för att få bort eller på något sätt styra konkurrenten (Thelander 2006 s. 78). ”Extortion” handlar istället om att mottagaren tar initiativet till att givaren betalar för något som han/hon egentligen inte behöver betala för (Ibid). I de flesta fall där hjälporganisationer är inblandade rör det sig alltså om ”extortion”. Min definition av betalning vid sidan om innebär att båda uttrycken ”bribery” och ”extortion” ingår i detta.

1.2.4 Avgränsningar

Mitt syfte med frågeställningen är inte att göra en efterhandsbedömning av genomförandet, prestationen eller utfallet i en hjälporganisationens arbete, med andra ord ingen utvärderande analys (Teorell, Svensson 2007 s. 31). Jag vill alltså inte göra en utvärdering av hur hjälporganisationer har betett sig i olika situationer och om detta var rätt eller inte. Mitt fokus ligger på det normativa och moraliska dilemmat om huruvida det går att rättfärdiga en betalning vid sidan om i de fiktiva situationerna.

Mitt syfte är således inte att mina svar ska leda till en generalisering om när, var och hur en betalning vid sidan om kan rättfärdigas eller ej, utan jag vill snarare påvisa hur de olika teorierna argumenterar i de specifika situationerna. På så vis ger jag även en bild av de mer generella argumenten inom teorierna. I slutsatsen ger jag *min* bild och *mina* tankar kring hur jag tror, med tanke på de svar som jag i

detta arbete har kommit fram till, att det generellt ser ut. Jag ser detta som något nödvändigt för att analysen ska kunna bidra till vidare forskning inom ämnet.

Då en stor del av min uppgift är att komma fram till vad en god konsekvens är, kommer jag att använda mig utav utilitarismen i min analys. Jag gör detta eftersom utilitarismen redan inom teorin specificerar vad en god konsekvens innebär. En god konsekvens mäts genom att se till välfärdskonsekvenserna av den utförda handlingen. Den handling som ger bäst välfärdskonsekvenser är den handling som bäst kan rättfärdigas. Jag har valt att använda mig av den här avgränsningen för att min analys och mina argument ska bli så tydliga som möjligt, samt även på grund av att min analys inte ska bli mitt eget tyckande utan hålla en god empirisk standard där mina argument är väl underbyggda.

1.2.5 Material och källkritik

Mitt primära material består av andrahandskällor såsom litteratur kring ämnet. Jag har även använt mig av en internetkälla: Nationalencyklopedin (www.ne.se), då jag anser att det är en pålitlig källa.

En av de böcker som jag har hämtat mycket inspiration ifrån är Joakim Thelanders bok *Mutor i det godas tjänst?*. Jag anser det därför viktigt att föra en diskussion kring denna. Boken bygger på intervjuer med biståndsarbetare från olika hjälporganisationer. Både exakta samtal ord för ord samt sammanfattningar och tolkningar gjorda av författaren, redovisas i boken. Då mitt syfte till största del har varit att hämta inspiration till mina påhittade situationer har jag mest använt mig av de intervjuer som presenteras ordagrant i boken. Mitt syfte med detta har varit att få en större förståelse för hur det ser ut i fältarbetet för en biståndsarbetare, och vilka situationer som är rimliga att anta att en biståndsarbetare kan bli utsatt för. Jag tycker att det är viktigt att situationerna ska vara sådana att de skulle kunna inträffa i verkligheten.

1.3 Teori

Traditionellt sätt delas normativa teorier in i två olika kategorier. Den första kategorin är när konsekvenserna av en viss handling är det enda som man tar hänsyn till när man bedömer om handlingen är rättfärdigad eller ej. Den andra kategorin är när man anser att konsekvenserna av en viss handling inte kan vara det enda som avgör om handlingen är rättfärdigad eller ej. Denna traditionella syn har utvecklats till fyra olika kategorier; konsekvensialistiska teorier, icke-konsekvensialistiska teorier inklusive rättighetsteorier (deontologin), kontraktbaserade teorier (kontraktualism) samt teorier som utgår från karaktärsdrag och dygd- och omsorgsetik (lämplighetslogiken) (Ahlenius 2004 s. 18).

I det här avsnittet presenterar jag samtliga fyra logiker, med tyngd på deontologin och konsekvensialismen, eftersom det är dessa två teorier som kommer att användas i min analys.

1.3.1 Deontologi

Även kallad pliktetik, menar att en handling ska värderas som god eller ond oberoende av vilka konsekvenser den medför (Badersten 2006 s. 110). Det som karakteriserar deontologin är att handlingen i sig värderas utifrån ett antal på förhand formulerade regler, vilka föreskriver att man alltid ska handla i enlighet med plikterna (Ibid). I modern rättighetsteori förs resonemang som påminner om de pliktetiska resonemangen med den skillnaden att handlingar är förbjudna för att om vi utförde de skulle vi kränka någon annans rättigheter (Ibid). Oavsett vilket synsätt man besitter inom pliktetiken ligger fokus på att de på förhand formulerade värdena eller principerna betraktas som okränkbara (Badersten 2006 s. 111). Där jag, som uppsatsskribent, tar min utgångspunkt har dock betydelse för hur jag resonerar kring ett värde (Ibid). Tar jag till exempel utgångspunkten i människans rätt till liv kan jag aldrig rättfärdiga en abort (Ibid). Kanske blir utgången en annan om jag tar min utgångspunkt i kvinnans rätt att bestämma över sig själv och sina egna beslut?

Något som är viktigt att understryka är att deontologin inte uttalar sig om vilka värden som är önskvärda eller vilka värden som borde ligga till grund för ett normativt resonemang (Badersten s. 112). Det enda som säkert kan anses som önskvärt är den goda viljan, enligt den mest välkända förespråkaren för pliktetiken Immanuel Kant (Tännsjö 2003 s. 61). Enligt Kant finns det några absoluta plikter som man inte får bryta; man får aldrig ljuga, döda eller bryta sin löften (Tännsjö 2003 s. 62). Innan man utför en viss handling bör man fundera över vad som skulle hända om alla människor utförde samma handling, därefter fattar man beslut om handlingen är god eller inte (Ibid). Pliktetiken hävdar att det finns genuin ondska och att en handling som utförs av onda skäl ger upphov till skuld (Tännsjö 2003 s. 72). Den som har gjort sig skyldig till en genuint ond handling ska klandras eller straffas (Ibid).

Vanlig kritik mot detta synsätt är att det är svårt att hantera värdekonflikter (Badersten 2006 s. 112). Precis som jag nämnde tidigare, i exemplet med abortfrågan, är det svårt att veta vilket av värdena som ska prioriteras då två värden är i konflikt med varandra. En annan invändning handlar om huruvida det är möjligt för värden att vara universella och kan dessa värden verkligen hävdas utan undantag? (Ibid). Det är svårt att argumentera för att man alltid i alla sammanhang kan hävda och vara säker på att något är gott och något är ont (Ibid). Pliktetiken menar att det aldrig är rätt att döda, inte ens om syftet är att rädda liv (Tännsjö 2003 s. 64). Detta kan anses som en alltför snäv syn.

1.3.2 Konsekvensialismen

Konsekvensialismen innebär att man intresserar sig för de konsekvenser som en viss handling medför. Det är endast konsekvenserna som avgör om handlingen kan rättfärdigas eller ej. Motivet bakom en handling spelar ingen roll eftersom det inte kan ändra vad konsekvenserna blir (Ahlenius 2004 s. 18). Något som diskuteras, och som jag redan har varit inne på, är hur man kan mäta ett värde. Vissa skulle hävda att detta inte går, men frågan blir då hur vi i sådan fall inte skulle kunna mäta om förintelsen under andra världskriget var värre än att jag hade ont i huvudet igår. Konsekvensialismen menar då att det på något sätt måste gå att mäta värden emot varandra (Ahlenius 2004 s. 19).

En vanlig konsekvensialistisk teori är utilitarismen. Det som skiljer konsekvensialismen från utilitarismen är att i konsekvensialismen så uttalas det aldrig vilken typ av konsekvenser som är intressant (Ahlenius 2004 s. 20). Inom Utilitarismen ser man endast till välfärdskonsekvenserna av en viss handling (Ahlenius 2004 s. 18). Badersten beskriver detta som ”en handling är önskvärd om och endast om den bidrar till, [...], en minst lika stor nytta som varje annan tänkbar handling” (2006 s. 33). Det handlar alltså om en typ av nyttomaximering då man ska avgöra om en handling är rättfärdigad eller inte. Innan handlingen utförs måste man kontrollera alla möjliga utfall som handlingen kan medföra, där efter utför man den handling som ger de bästa konsekvenserna (Tännsjö 1998 s. 35).

Utilitarismen och konsekvensialismen menar att det finns handlingar och individer som systematiskt gör världen sämre än vad den kunde ha varit, alltså finns det handlingar som är onda (Tännsjö 2003 s. 72). Men handlingar är inte onda på grund av uppsåtet att vara ond, som pliktetiken hävdar, utan det kan handla om gener eller medfödd oförmåga att identifiera sig med andra (Ibid). Inom utilitarismen skiljer man på att sträva efter att göra det objektivt rätta eller att göra det subjektivt rätta (Tännsjö 1998 s. 36). I min analys kommer jag att fokusera på att lägga fram de objektiva argumenten för vilka handlingar som är de rätta, trots att det är svårt att alltid agera efter vad som är objektivt rätt (Ibid). Att handla efter vad som är objektivt rätt kan innebära att utfallet inte alltid blir det bästa för personen som utför handlingen, utan strävan ligger istället i att maximera det som anses vara objektivt bäst (Ibid). I mitt fall handlar det därför om välfärdskonsekvenserna, eftersom jag anser att det är ett bra mått på något som är objektivt bra.

Den kritik som riktas mot konsekvensialismen är att den inte förbjuder någon handling, inte ens mord, våldtäkt eller tortyr. Om dessa handlingar kan leda till de bästa konsekvenserna så anser konsekvensialismen att dessa handlingar är rättfärdigade (Ahlenius 2004 s. 34).

Inom konsekvensialismen resonerar man, som tidigare nämnts, att man alltid ska handla så att konsekvenserna av handlingen blir så goda som möjligt. När vi har preciserat vilka de goda konsekvenserna är kan vi genom detta ta ställning i alla tänkbara normativa frågor (Badersten 2006 s. 119). Eftersom det är viktigt för mig i min uppsats att veta vad en god konsekvens är, då detta är grunden för hela mitt resonemang, har jag valt att utgå från den utilitaristiska teorin när jag definierat detta. Detta innebär att jag kommer att mäta de välfärdskonsekvenser som uppstår emot varandra.

1.3.3 Lämplighetslogiken

Till skillnad från konsekvensetiken och deontologin finns det inom lämplighetslogiken inga på förhand formulerade principer eller regler för hur man ska resonera i normativa frågor (Badersten 2006 s. 118-119). Det går inte att inte formulera några universella regler eller principer, eftersom verkligheten är alltför komplex för det (Badersten 2006 s. 119). Här ser man mer till det enskilda fallet och har detta som utgångspunkt för sin bedömning. Bedömningen sker med hjälp av de omständigheter som råder (Ibid).

Den konkreta innebörden i ett visst värde ändras beroende på omständigheterna som råder (Badersten 2006 s. 120). Samma gäller även de värdehierarkier som upprättas (Ibid).

Den här typen av karaktärsetiska perspektiv kallas även för dygdetik (Badersten 2006 s. 121). En dygd är helt enkelt ett karaktärsdrag, och enligt dygdetiken strävar vi efter att utveckla en god karaktär (Ibid). I dygdetiken framhålls frågor som ”vem bör jag vara?” och ”vilken slags människa böra jag vara?” (Tännsjö 2003 s. 94).

Kritik mot dygdetiken är att den från början inte är tänkt att användas i sammanhang om huruvida en handling är rätt eller fel (Tännsjö 2003 s. 102). För att kunna använda dygdetiken som avgörande i riktigheten hos våra handlingar krävs att den moraliska agenten har en lång rad färdigheter, och som i många fall har lite att göra med dygd (Ibid). Man måste som person ha sinne för vilka omständigheter som är viktiga i olika situationer (Tännsjö 2003 s. 103). För att vara duktig på detta krävs det även att man som person har ett visst sinne för sannolikhetskalkyl, och detta får anses ha lite att göra med dygd (Ibid).

1.3.4 Kontraktualismen

Kontraktualism utgår från att ett handlande kan rättfärdigas om det stämmer överens med innebörden i ett kontrakt som är framförhandlat av fria, förnuftiga och självständiga människor (Badersten 2006 s. 126). I det större perspektivet kan man se hela samhället som ett kontrakt där människor ska handla på så vis att de tillgodoser sina egna och andras intressen på bästa sätt (Ibid). Grunden ligger i egoismen, men förmedlar samtidigt en bild av att människor vinner på att samarbeta med varandra (Ibid). Ett exempel på kontraktualism är fångarnas dilemma (Badersten 2006 s. 127).

Egoismen menar inte att hela världens uppgift är att tillgodose mina intressen, men att varje individ bör handla på så sätt att dennes liv blir så bra som möjligt (Tännsjö 2003 s. 46). Utgångspunkten för kontraktualismen är att människan faktiskt handlar egoistiskt (Tännsjö 2003 s. 51), och att om alla handlar egoistiskt så går det illa (Tännsjö 2003 s. 53). Den centrala auktoriteten i ett samhälle bör bevaka människor för att se till att de kontrakt som ingås följs till punkt och pricka, och därmed bevakar man även den enskilda egoismen (Ibid). Kontraktualismen menar att det enskilda kontraktet ibland kan brytas utan att någon märker det, men vad som hindrar människor från att bryta kontraktet är att

även om man inte upptäcker just detta kontraktsbrottet så ser andra vilken typ av människa man är (en som bryter mot regler och kontrakt) (Tännsjö 2003 s. 56). När andra människor ser detta, vet de att man inte kan lita på personen ifråga och vill därför inte ha med personen att göra (Ibid). Så om en person inte håller sina löften kommer han/hon att bli avslöjad och därmed straffad på något vis (genom lagen eller genom utfrysning) som innebär att han/hon inte kan leva ett normalt liv i samhället (Ibid).

Kritik mot kontraktualismen är att om alla människor får lov att med vilka medel som helst handla på så vis att det främjar deras egna intressen, är utgångspunkten i sådana fall väldigt amoralisk (Tännsjö 2003 s. 57). Och om vissa individer är starkare än andra borde detta betyda att det kan skapas många orättvisa och ojämlika kontrakt där parter blir utnyttjade på grund av sin svaghet (Ibid).

1.4 Resonemang kring de olika logikerna

Jag har valt att fokusera på deontologin och konsekvensialismen när jag utför min analys. Jag ska här presentera varför jag har valt att lägga mitt fokus på dessa.

Det skulle även vara intressant att studera min frågeställning utifrån lämplighetslogiken för att se hur mitt resonemang kring de olika värdena skulle ändras. Min huvudsakliga tvekan till att göra detta är om det utrymme som ges för uppsatsen skulle räcka.

Varför jag prioriterar att använda mig av konsekvensialismen beror på att den står närmre deontologin på så sätt att båda teorierna utgår från att man kan skapa universella regler och principer som gör att man kan besvara vilken normativ frågeställning som helst utifrån dessa (Badersten 2006 s. 118-119). De utgår med andra ord från en mer likartad syn trots att de är motsatser till varandra, och detta gör det intressant att jämföra dessa teories olika argument mot varandra.

Då mitt intresse ligger i att analysera olika situationer, som kan uppstå i en biståndsarbeters vardag, och sedan genom dessa resonera mig fram till ett svar på om handlingen är rättfärdigad eller ej, ser jag inte kontraktualismen som en lämplig teori att använda. Intresset för mig ligger inte i huruvida en betalning vid sidan om kan rättfärdigas eller inte på grund av ett bakomliggande kontrakt. Kontraktualismen säger att man ska handla på så sätt att det tillgodoser ens egna och andras intressen. I det här fallet, angående biståndsorganisationer, är min utgångspunkt att betalningen sker på grund av att biståndsarbetaren vill hjälpa andra. Detta innebär att det till den största delen handlar om att en betalning vid sidan om kan tillgodose andras intressen. Att en, i den här situationen, betalning vid sidan om tillgodoser personens egna intressen kan vara svårare att argumentera för eftersom det handlar om hjälporganisationers arbete. Ett sätt att se hur betalningen kan tillgodose det egna intresset skulle i sådana fall vara att det hjälper biståndsorganisationen att uppnå ett specifikt mål, men den enskilda biståndsarbetaren, som ger betalningen vid sidan om, kan inte anses göra detta på grund av bakomliggande egna intressen. Om jag istället studerade en individ som

ger en betalning vid sidan om för att tillförskaffa sig fördelar själv, hade det varit ett mer naturligt val att även ta med kontraktualismen i analysen. Men då mitt intresse ligger i att studera hjälporganisationer anser jag att kontraktualismen inte passar för min analys.

2 Fallet Hjälporganisationer

Här kommer jag att presentera de tre fiktiva situationerna som jag senare använder i min analys. Inspirationen till situationerna är hämtade från boken *Mutor i det godas tjänst? Biståndsarbetare i samtal om vardaglig korruption* av Joakim Thelander. Situationerna är olika utformade på så sätt att det rör sig om dolda och öppna betalningar vid sidan om, samt även betalningar vid sidan om som förgås av hot. Det finns även en skillnad i hur värdefulla betalningarna är (i pengavärde). Detta har jag valt att göra på grund av att jag vill jämföra hur och om detta påverkar huruvida handlingen kan rättfärdigas eller inte.

Jag har valt att ta upp just dessa situationer på grund av att de främjar olika teorier vilket jag tror kan ge upphov till en intressant diskussion. Ett annat skäl till att jag valt att ta upp just dessa situationer är att ingen av situationerna kan klassas som självklara mutor, vilket jag anses gör diskussionen än mer intressant.

2.1 Situation 1 – Gränskontrollen

En hjälparbetare kommer fram till en gränskontroll som måste passeras för att ta sig in till en liten by där människor behöver mat, vatten och medicin. Vakterna vid gränskontrollen säger att det kommer att ta tid att komma igenom kontrollen på grund av att det är flera lastbilar som först måste gås igenom innan de kan låta biståndsarbetarna passera gränsen. Gränsvakterna låter biståndsarbetaren veta att han kan bli stående vid kontrollen i minst två dagar. Gränsvakterna säger dock att de nog kan snabba på processen om biståndsarbetaren kan betala en liten (motsvarande 1000 svenska kronor) summa pengar. Hjälporganisationen behöver ta sig till byn så fort som möjligt eftersom människor riskerar att bli riktigt sjuka, och i värsta fall dö, om de inte får sin medicin i tid. Personen från hjälporganisationen ger därför gränsvakten pengarna och passerar gränsen 10 minuter senare.

För att kunna genomföra min analys senare kommer jag att hantera den här situationen på så sätt att den enda vägen in till byn är via gränskontrollen. Biståndsarbetaren kan med andra ord inte hitta någon annan väg för att ta sig in till byn.

Den här typen av betalning benämner jag som en *öppen och uttalad betalning vid sidan om* där både personen från hjälporganisationen och gränsvakten vet att det helt klart rör sig om en inofficiell betalning vid sidan om.

2.2 Situation 2 – Middag och gåva

En hjälporganisation försöker få tillstånd att bygga en skola i ett område där det bor många barn som inte har någon möjlighet att gå i skolan i dagsläget. Den enda byggfirman i närheten säger att de inte är intresserade av de planer på skolbygge som hjälporganisationen har. Biståndsarbetaren som sköter kontakten med ”bebyggelse-personen” föreslår att de ska ta en middag och diskutera saken. ”Bebyggelse-personen” går med på detta. En middag arrangeras och biståndsorganisationen står för notan. Middagen avslutas med att ”bebyggelse-personen” ändå säger att han inte är helt övertygad om att ett skolbygge är det bästa för området, och han vill tänka ytterligare på saken. Då biståndsarbetaren tycker sig kunna se att en överenskommelse kan bli av, skickar han dagen efter middagen en gåva till ”bebyggelse-personen” för att uppmuntra honom ytterligare. Gåvan tas emot med stor tacksamhet. När ”bebyggelse-personen” mottagit gåvan kontaktar han hjälporganisationen och tackar för gåvan samtidigt som han låter de veta att det är fritt fram för ett skolbygge på platsen, med villkoret att hans byggbolag får ensamrätt på de nästkommande fem byggprojekten som hjälporganisationen ordnar. Hjälporganisationen känner att en ny process med ett annat byggbolag tar för lång tid och godkänner därför detta, och på så sätt slipper de ta kontakt med andra byggbolag.

Denna situation benämner jag som en *dold betalning vid sidan om*, där båda parter kan intala sig själva om att det inte handlar om någon form av betalning vid sidan om, utan att det är en helt vanlig affärsmiddag, och en helt vanlig affärsgåva. Det som är svårast att förklara bort för hjälporganisationen är det faktum att man har lovat en specifik byggorganisation fler projekt än vad man från utgångsläget ville förhandla om.

2.3 Situation 3 – Att betala ett lokalt kriminellt gäng för beskydd

En hjälporganisation arbetar i ett område där det råder mycket kriminell verksamhet. En dag kommer det två personer på besök till biståndsarbetarna på platsen och säger att de kommer från ett av de lokala kriminella gängen. Biståndsarbetarna känner till gänget och vet att de är farliga och vad de är kapabla till. De två representanterna för gänget säger att om biståndsarbetarna betalar en viss summa pengar till de så lovar de att ge beskydd från andra gäng eller andra faror som finns i området. Gänget tillägger också att om de inte betalar så kan de inte garantera deras säkerhet. Detta sägs inte på något aggressivt sätt, men man tycker sig ändå veta att det kan vara ett hot från gänget. Gänget säger även att biståndsarbetarna lever farligt om de inte har någon som skyddar de. Arbetet i området där hjälporganisationen befinner sig handlar om att hjälpa undernärda personer framförallt barn. Hjälporganisationen betalar därför det kriminella gänget en summa på motsvarande 1000 kr i veckan för att få beskydd. Inget händer arbetarna och man kan slutföra projektet utan problem.

Genom att betala den här typen av betalning vid sidan om arbetar hjälpporganisationen emot sina egna målsättningar, eftersom man får anta att hjälpporganisationer strävar efter ett demokratiskt samhälle där kriminella gäng inte har makten att styra ett helt område. Detta är en *öppen betalning vid sidan om*, men det som skiljer den här betalningen från situation 1 är att det finns inslag av hot i samband med att betalningen sker.

3 Analys

I det här avsnittet kommer jag att presentera de argument som talar för och emot de olika handlingarna inom de två teorierna deontologin och konsekvensialismen. Inom konsekvensialismen kommer jag till största delen att utgå från den utilitaristiska synvinkeln.

Det är utifrån beskrivningarna av deontologin och konsekvensialismen under avsnitt 1.3 (sid 6-10) som jag kommer att analysera situationerna. De argument som förs i analysen kommer att grunda sig på den fakta som jag har presenterat i teori-delen.

3.1 Analys utifrån Situation 1 - Gränskontrollen

I den här situationen är det värdet av ett *människoliv* mot värdet av det *politiskt och etiskt felaktiga* (såsom att bidra till *korruption*) i att ge en betalning vid sidan om, som ska mätas mot varandra.

3.1.1 Den deontologiska synvinkeln

Deontologin hävdar som sagt att det är plikterna som är i fokus. De tre absoluta plikterna är att man aldrig får ljuga, döda eller bryta sina löften (Tännsjö 2003 s. 62). I det här fallet ser jag två möjliga synvinklar angående vilket löfte som kan ha brutits. Om vi ser till löftet, och plikten, om att en biståndsorganisation inte ska ge några betalningar vid sidan om överhuvudtaget oavsett situation, så innebär det att den här handlingen aldrig kan rättfärdigas. Men om vi istället ser till löftet om att en biståndsorganisation ska hjälpa människor innebär detta att handlingen borde gå att rättfärdiga. Detta är ett exempel på hur avgörande det är att veta i vilket värde man ska ta sin utgångspunkt. För att komma fram till var jag ska ta min utgångspunkt kommer jag att fortsätta min analys genom att kontrollera de argument som har tagits upp under teori-delen i den här uppsatsen. Jag kommer att presentera dessa för att sedan dra min slutsats vad gäller den här situationen.

Nästa steg blir att undersöka hur den goda viljan bakom handlingen påverkar handlingens rättfärdigande. I den här situationen handlar det om det goda i att vilja hjälpa människor. Grunden till att biståndsarbetaren vill hjälpa dessa människor bottnar i den goda viljan att människorna i byn ska få de nödvändigheter som de behöver för att överleva. Biståndsarbetaren har svårt att se några andra möjligheter än att ge betalningen, för att hjälpa människorna i byn.

Om betalningen inte ges kommer det med stor sannolikhet att innebära stora mänskliga förluster för den utsatta byn. Varför jag tar upp dessa konsekvenser, trots att deontologin inte bryr sig om vilka konsekvenser som en handling medför, beror på att jag vill visa hur den goda viljan ger sig till uttryck i just den här situationen. Det viktiga är inte konsekvenserna, utan det som spelar in i bedömningen är att handlingen utförs med grund i den goda viljan.

Deontologin säger även att man måste kontrollera vad som skulle hända om alla utförde den här typen av handling, eftersom detta kan vara avgörande för om handlingen anses som god eller ej (Tännsjö 2003 s. 61). Om alla skulle ge en betalning vid sidan om till gränsvakterna skulle detta innebära att korruptionen i det berörda landet aldrig någonsin skulle upphöra. Enligt detta argument skulle handlingen inte kunna rättfärdigas. Det finns alltså, enligt mig, olika synvinklar, och därmed olika värden, för hur vi kan tolka den utförda handlingen. Frågan blir då från vilket av dessa värden som vi ska utgå ifrån? Är det den goda viljan som väger tyngst eller är det det oundvikliga främjandet av korruptionen som uppstår om alla skulle handla på detta sätt? För att avgöra det här kommer jag att gå efter de argument som Kant för; det enda som helt säkert kan vara rättfärdigat är den goda viljan. Detta medför att **handlingen i det här fallet är rättfärdigad** enligt deontologin. Jag väljer att låta Kant styra min värdesyn på grund av att han är den mest kända förespråkaren för denna teori (Tännsjö 2003 s. 61). Handlingen utförs med grund i den goda viljan där syftet är att hjälpa människor som behöver mat, vatten och medicin.

3.1.2 Den konsekvensialistiska synvinkeln

Jag kommer att ta min utgångspunkt i konsekvensialismen för att sedan smalna av min analys till utilitarismen. Jag har valt att lägga upp analysen på det här sättet eftersom konsekvensialismen inte talar om vilka konsekvenser som är eftersträvansvärda (Ahlenius 2004 s. 20).

Konsekvensialismen säger att den handling som utförs måste bidra till en minst lika stor nytta som varje annan tänkbar handling (Badersten 2006 s. 33). Om så inte är fallet kan handlingen inte rättfärdigas. De andra tänkbara handlingarna som skulle kunnat utföras är; biståndsarbetaren skulle ha kunnat vänta på att bli genomsläppt (trots väntan i flera dagar), eller biståndsarbetaren skulle kunnat åka tillbaka en bit för att sedan komma tillbaka dagen efter och hoppas på att bli genomsläppt av en annan vakt då. Båda dessa alternativ medför risken att människorna i byn redan skulle ha blivit svårt sjuka eller till och med ha avlidit innan biståndsarbetaren hade hunnit fram. Men biståndsorganisationen skulle i sådana fall ha kvar pengarna. Jämför man dessa två nyttor mot varandra inser man att ett människoliv är värt mer i nytta än en betalning vid sidan om. Det finns även fler alternativa handlingar, såsom att smyga över gränsen på ett annat ställe där det inte finns någon kontroll eller annat liknande. Jag väljer att inte ta med dessa handlingar då jag antagit att gränskontrollen är den enda vägen till byn.

Att ge pengar till gränsvakten medför att man kan rädda människoliv som inte skulle kunna ha räddats annars. Eftersom konsekvensialismen hävdar att det går

att mäta värden mot varandra (Ahlenius 2004 s. 19), blir mitt nästa steg att göra detta. Vi har värdet av att rädda ett liv emot värdet av att bidra till korruption. Bidragandet till korruption sker genom betalningen vid sidan om till gränsvakten. Vilket värde som väger tyngst kommer jag avgöra med hjälp av utilitarismen. Utilitarismen jämför välfärdskonsekvenserna av alla möjliga handlingar, och först efter detta tar man ställning till om handling kan rättfärdigas eller ej.

Välfärdskonsekvenserna av att rädda ett människoliv innebär att denna människa (som räddas) kan fortsätta att bidra till samhällets utveckling med hjälp av sina kunskaper, och det arbete som denna utför. Då den lilla byn behöver all hjälp de kan få för att överleva skulle det innebära en stor samhällelig förlust att förlora individer.

Välfärdskonsekvenserna av att betala gränsvaken kan leda till att korruptionen i landet fortsätter att växa, och att det blir svårare att få stopp på den. Detta leder till negativa välfärdskonsekvenser för hela det berörda landet. Att bidra till ett korrupt samhälle innebär att man bidrar till att hela grunden i samhället blir opålitlig. Att inte komma fram i tid med mat, vatten och medicin leder till många sjukdomar och i värsta fall även döden, vilket leder till att samhället i det drabbad området inte kommer kunna fungera till fullo. Det grundläggande samhällssystemet är det som är viktigast för att bygga upp ett samhället från början. Om det inte finns en god grund i samhället kan vi inte heller tro att specifika områden i landet kommer att kunna utvecklas till fullo. De välfärdskonsekvenser som uppstår i ett korrupt samhälle får anses värre än de som uppstår om biståndsarbetaren inte betalar gränsvakten. Denna handling **kan inte rättfärdigas** utifrån utilitarismen.

3.2 Analys utifrån Situation 2 – Middag och gåva

I den här situationen är det värdet av *alla barns rättigheter* till att få gå i skolan mot värdet av den *fria byggmarknaden* och *den fria konkurrensen* som ska mätas emot varandra.

3.2.1 Den deontologiska synvinkeln

Även i detta fall kommer jag att ta min utgångspunkt i de absoluta plikterna; man får inte ljuga, döda eller bryta sina löften (Tännsjö 2003 s. 62). Handlingen kan ses ur två olika synvinklar vad gäller vilket löfte som har brutits. Skillnaden i det här fallet, i jämförelse med situation 1, är att vilket löfte som än är brutet så kommer handlingen inte att kunna rättfärdigas. Om löftet är att biståndsorganisationen inte ska främja korruption och inte ta ifrån människor den fria rätten till konkurrens, så kan den här betalningen vid sidan om inte rättfärdigas. Om löftet är att biståndsorganisationen ska hjälpa människor så kommer deontologin i alla fall inte att rättfärdiga den här handlingen. Detta beror på att den handling som utförs hjälper en viss grupp (barnen som får gå i skolan)

men samtidigt hindrar handlingen en annan grupp i samhället (byggmarknaden och den fria konkurrensen). Även om deontologin ser oberoende till de konsekvenser som en handling medför, så är plikten om att värna den fria konkurrensen lika stor som plikten att värna alla barns rätt till att gå i skolan. På så sätt måste vi i det här fallet låta plikten om att det inte är acceptabelt att ge en betalning vid sidan om avgöra om handlingen kan rättfärdigas eller inte. Men jag även i den här situationen kontrollera den goda viljan samt vad som skulle hända om alla utförde den här typen av handling.

Man kan hävda att det även i det här fallet är den goda viljan som är bakgrunden till varför handlingen utförs, men när man utför handlingen bryter man mot två plikter. Man bryter först mot en plikt genom att föröka påverka ett beslut med hjälp av en middag samt en gåva. Nästa gång man bryter mot en plikt är när man lovar att ge en specifik byggorganisation en fördel på marknaden gentemot sina konkurrenter. I grund och botten ligger den goda viljan alla barn i hela världen ska få gå i skolan. Problemet med den här handlingen ligger i att bara för att man vill hjälpa en grupp människor (barnen), kan man inte strunta i andra grupper som också behöver hjälp i ett utsatt samhälle. Den goda viljan räcker inte i det här fallet, eftersom viljan inte kan vara så god att man på grund av den får en typ av tunnelseende. Om man hela tiden fokuserar på att endast hjälpa en grupp och inte bryr sig om resterande grupper, så kommer detta innebära att samhället aldrig kan byggas upp från grunden. Deontologin säger ju trots allt att man ska hålla sig till plikterna och inte bryta dessa. I den här situationen har löften och plikter brutits.

Jag kommer även att kontrollera för vad som skulle hända om alla skulle utföra den här typen av handling, då detta kan vara avgörande för om handlingen anses god eller inte. Om alla utförde den här typen av handling skulle det på lång sikt innebära att hela byggbranschen skulle vara korrupt, handlingen skulle även bidra till att den fria konkurrensen inte längre skulle finnas kvar. Även om det finns en god vilja att hjälpa barnen i området till att få gå i skolan, så kan detta **inte rättfärdigas** utifrån deontologin, på grund av att man inte kan ge upp en hel bransch i ett samhälle för att få igenom en annan god sak, hur god den än är.

3.2.2 Den konsekvensialistiska synvinkeln

Min utgångspunkt är konsekvensialismen för att senare kontrollera konsekvenserna utifrån utilitarismen.

Jag börjar med att kontrollera vilka andra handlingar som är tänkbara, eftersom nyttan av varje annan tänkbar handling måste vara mindre än för den utförda (Badersten 2006 s. 33). Eftersom det byggbolag som biståndsorganisationen kontaktade var det enda i närheten kommer jag att förutsätta att middagen blev av. Om så är fallet, är en annan tänkbar handling att biståndsorganisationen inte skulle ha givit en gåva. Middagen var till för att diskutera möjliga projekt och man kunde istället ha väntat ut ett besked (jag antar att skolbygget inte hade blivit av om man hade väntat). En annan tänkbar handling (om vi förutsätter att middagen blev av och att gåvan gavs bort) är att man inte

skulle ha givit byggbolaget ensamrätt på de fem nästkommande byggprojekten. Detta hade bidragit till att man inte hade stängt den fria konkurrensen på området. Det är just den här sista handlingen som bidrar till att konsekvenserna av handlingen blir värre än vad de hade varit annars. Om biståndsorganisationen inte hade givit byggorganisationen ensamrätt på marknaden, så hade de konsekvenser som blivit av middagen och gåvan inte varit lika dåliga, med tanke på att den fria konkurrensen då inte hade påverkats.

Då det är svårt att mäta dessa olika situationers nytta emot varandra kommer jag här att ta hjälp av utilitarismen för att göra detta. Utilitarismen säger att välfärdskonsekvenserna ska vara så goda som möjligt (Ahlenius 2004 s. 20). Välfärdskonsekvenserna av att bygga en skola ger möjlighet till utbildning för fler personer, vilket på sikt leder till att hela landet kan utvecklas och bli konkurrenskraftiga på den större marknaden. Välfärden kommer med andra ord att ta en positiv utveckling för hela landet. Välfärdskonsekvenserna av att en begränsad tid stänga den fria marknaden kan leda till en tillfällig svacka för den fria konkurrensen i ett specifikt område, men det som troligtvis kommer att ske i det långa loppet är att branschen går tillbaka till utgångsläget. Eftersom en skola ger möjlighet till välfärd för ett helt land, medan byggbranschen endast ”stoppas” i ett visst område så kan **handlingen rättfärdigas** utifrån utilitarismen.

3.3 Analys utifrån Situation 3 – Betala ett lokalt kriminellt gäng för beskydd

I den här situationen är det värdet av *trygghet* mot värdet av *finansiering och främjande av kriminalitet* som ska mätas emot varandra.

3.3.1 Den deontologiska synvinkeln

Som i de två tidigare situationerna kommer jag även här att börja med att kontrollera den absoluta plikten som säger att ett löfte inte får brytas. I den här situationen är det löftet om att inte främja kriminell verksamhet som får anses brutet. En hjälporganisation som främjar brottsliga handlingar bryter mot sin etiska plikt. Med den här utgångspunkten kan handlingen inte rättfärdigas. Men har en hjälporganisation verkligen samma plikter när de utsatts för hot? Kan man säga att ett löfte har brutits när det handlar om en handling utförd på grund av rädsla för att själva råka illa ut? Då deontologin anser att konsekvenserna inte har någon betydelse för huruvida handlingen kan rättfärdigas eller ej kan det vara svårt att veta hur vi ska tolka en situation med inslag av hot. Jag lämnar därför frågan obesvarad för att senare komma tillbaka med svaret efter att jag kontrollerat hur situationen förhåller sig till den goda viljan.

Den goda viljan i den här situationen innebär att hjälpa utsatta personer som utan biståndsarbetarnas hjälp skulle dö. Den goda viljan är helt enkelt viljan att

rädda dessa personer. För att försöka reda ut mina tidigare frågor kring hur deontologin förhåller sig till en situation med inslag av hot måste vi ändå ta viss hänsyn till de troliga konsekvenserna. Om pengarna inte betalas till gänget, och biståndsarbetarna därmed lämnar de utsatta personerna för att dö, så är min tolkning att detta skulle kunna anses likvärdigt med att döda de utsatta personerna. En av de absoluta plikterna är att man inte får döda. Att döda någon kan enligt deontologin aldrig rättfärdigas. Då dödandet i det här fallet inte är aktivt, utan att det snarare beror på de helt säkra konsekvenserna av att lämna de utsatta personerna till sitt öde, behöver jag studera ytterligare argument för att komma fram till min slutsats.

För att komma fram till ett svar på huruvida handlingen kan rättfärdigas eller inte kräver det att vi ställer oss frågan om vad som skulle hända om alla utförde den här typen av handling? Om alla utförde den här handlingen skulle det innebära att de kriminella gängerna skulle få ännu större makt än vad de har nu. I det långa loppet skulle det kunna innebära att hela områden, och till och med hela länder, skulle styras av kriminella gäng. På ett vis behandlar det här argumentet en slags troliga konsekvenser i det långa loppet. Då deontologin inte bryr sig om konsekvenserna, väger detta argument mindre än de övriga.

Frågan vi nu måste ställa oss är vilket av dessa argument som väger tyngst? Och om vi på något sätt ska räkna in att det föreligger hot i situationen? De utsatta personerna kommer att dö om de inte får vård. Om biståndsarbetarna lämnar platsen gör de ett aktivt val att lämna personerna att dö, därför anser jag att det handlandet är minst lika illa som att aktivt döda någon. Deontologin hävdar att det aldrig är acceptabelt att bryta mot den absoluta plikten om att man aldrig ska döda. Samtidigt som deontologin även hävdar att man aldrig ska bryta mot plikten att inte stödja kriminella gäng. Men då den här situationen kan leda fram till döden för många människor, blir min tolkning att handlingen ändå kan ses som rättfärdigad. Handlingen får ses som mera god än vad den är ond. Jag har nu gjort ett aktivt val, utifrån de argument som har förts, att plikten om att inte döda väger tyngre än plikten om att inte främja kriminalitet. Mitt resonemang grundar sig på att plikten om att inte döda är absolut, och den väger därför tyngre än plikter som inte är absoluta. Den goda viljan är en annan synpunkt som väger tungt i beslutet om en handling kan rättfärdigas eller ej. I det här fallet kan vi se det som den goda viljan att hjälpa människor. Handlingen kan med andra ord **rättfärdigas** utifrån deontologin.

3.3.2 Den konsekvensialistiska synvinkeln

Jag kommer även i den här situationen att börja analysen i konsekvensialismen för att sedan använda mig av utilitarismen när jag avgör vilket värde som är mest önskvärt.

Som tidigare nämnts så säger konsekvensialismen att en handling är önskvärd om ingen annan handling bidrar till större nytta än den utförda (Badersten 2005 s. 33). Jag ska därför börja med att kontrollera vilka andra möjliga handlingar som hade kunnat utföras istället för att betala det kriminella gänget. En av dessa andra

tänkbara handling är att biståndsarbetarna inte betalar det kriminella gänget. Därefter finns det två alternativ; antingen så fortsätter de att arbeta på platsen och hoppas på att ingenting kommer att hända de, eller så avbryter de arbetet och åker därifrån. Den nytta som i sådana fall skulle uppnås kan ses som att både biståndsarbetarna och de utsatta personerna i området skulle riskera att dö. Konsekvensen, om biståndsarbetarna dör, blir då att biståndsarbetarna inte skulle kunna utföra sina hjälpuppdrag någon annanstans heller, eftersom de inte längre skulle vara vid liv. Nyttan av den här handlingen kan med andra ord inte ses som mer värd än den utförda handlingen. Det är dock även svårt att se den alternativa handlingen som mindre värd, eftersom man inte med säkerhet kan säga om det kriminella gänget skulle göra verk av sina hot eller inte. Om det kriminella gänget låter biståndsarbetarna leva utan att de betalar, så är nyttan av den handlingen större än nyttan för den utförda. För att reda ut vilken av konsekvenserna som är mest önskvärd och på så sätt även kan rättfärdigas tar jag hjälp av utilitarismen.

Utilitarismen säger att välfärdskonsekvenserna är det som spelar den viktigaste rollen i huruvida en handling kan rättfärdigas eller inte (Ahlenius 2004 s. 20). Konsekvenserna av att lämna området blir att de utsatta personerna dör, men att de kriminella gängen inte får pengar att finansiera sin verksamhet med. Välfärdskonsekvenserna av att stanna kvar och då även ge det kriminella gänget pengar blir att man på så sätt bidrar till att skapa mer kriminalitet i området och även att man bidrar till att kriminaliteten kan sprida sig och växa. På lång sikt kan det här agerandet innebära att hela områden, och till och med hela landet styrs av kriminella. De personer som lämnas för att dö kan enligt utilitarismen ändå inte bidra till någon stor välfärdsnytta, då de är för svaga för att kunna bidra till positiva välfärdskonsekvenser. Enligt detta resonemang blir välfärdskonsekvenserna värre om biståndsorganisationen stannar kvar på platsen och ger pengarna till det kriminella gänget. Konsekvensialismen hävdar att det finns individer som systematiskt gör världen sämre med sina handlingar, på grund av detta kan det i den här situationen inte rättfärdigas att bidra till kriminella gäng som utför dessa onda handlingar. Att handlingen föregås av hot från det kriminella gänget gör att konsekvenserna kan tänkas bli värre än om det inte fanns döds-hot med i bilden. Men motivet bakom en handling spelar ingen roll eftersom det är konsekvenserna som avgör om handlingen är rättfärdigad eller ej. Handlingen kan med andra ord **inte rättfärdigas** utifrån de välfärdskonsekvenser som uppstår.

4 Slutsatser

När jag först började skriva på uppsatsen var en av mina tankar att visa hur en betalning vid sidan om kan rättfärdigas utifrån den konsekvensialistiska synen. För att visa detta var min tanke att visa hur en betalning vid sidan om inte kan rättfärdigas utifrån deontologin. Från början förväntade jag mig inte att jag skulle hitta någon situation där synen var omvänd, alltså att deontologin skulle rättfärdiga en betalning vid sidan om som konsekvensialismen inte skulle rättfärdiga, vilket jag gjorde i två av de tre fiktiva situationerna. Något som spelade stor roll för den här utgången var att jag valde att utgå från utilitarismen när jag definierade vad en god konsekvens var. Eftersom utilitarismen säger att det är välfärdskonsekvenserna som avgör om en handling är rättfärdigad eller inte blir gränsen för en rättfärdigad handling mycket strikt. Under analysens gång insåg jag även att de två teorierna inte resonerade så olika som jag från början hade en tanke om att de skulle göra. I många situationer har jag varit tvungen att (till en viss grad) ta hänsyn till konsekvenserna även inom deontologin för att kunna föra ett resonemang kring hur den goda viljan ska tolkas.

Det som har förvånat mig mycket under analysens gång är det faktum att det existerar situationer där deontologin rättfärdigar ett visst handlande, men där utilitarismen inte rättfärdigar samma handlande. Utgången av min analys blev med andra ord inte helt som jag hade tänkt mig när jag formulerade min frågeställning.

De olika situationernas ekonomiska värde hade ingen påverkan för hur utgången blev. Ingen av teorierna diskuterar huruvida man ska, eller inte ska, mäta det ekonomiska värdet emot de moraliska och normativa värdena. När man jämför värden emot varandra är det helt oväsentligt vilka ekonomiska summor det handlar om, i alla fall i de situationer och genom de teorier som jag har studerat i den här uppsatsen.

För att återkoppla min slutsats till min frågeställning ska jag nu försöka ge ett slutgiltigt svar på om betalningar vid sidan om någonsin kan rättfärdigas eller inte. I min analys har jag kommit fram till att olika situationer kräver olika värderesonemang, och ger även därmed olika svar på frågan. Det breda svaret på frågan är att betalningar vid sidan om kan rättfärdigas, men det bör understrykas att situationens uppbyggnad och förutsättningar spelar stor roll för hur utgången blir. Mitt svar i den här slutsatsen behandlar med andra ord endast de situationer som jag har studerat i just det här fallet.

Både deontologin och utilitarismen rättfärdigar betalningar vid sidan om. En betalning vid sidan om kan med andra ord rättfärdigas i olika situationer, men med olika teorier som utgångspunkt. Det är därför svårt att ge något annat svar än att det inte finns något argument för att en betalning vid sidan om aldrig skulle kunna rättfärdigas. Även då jag endast har utgått från två av fyra möjliga

normativa logiker måste slutsatsen bli denna, eftersom det egentligen skulle räcka med att en teori i något sammanhang rättfärdigar en betalning vid sidan om, för att slutsatsen skulle vara att det kan rättfärdigas. En betalning vid sidan om kan rättfärdigas om det hjälper biståndsorganisationer att uppnå sina mål, både inom deontologin och utilitarismen. I två av tre fall rättfärdigar deontologin en betalning vid sidan om, vilket borde innebära att deontologin är mer mottaglig för en sådan här typ av handlingar än vad utilitarismen är.

Som jag nämnde tidigare, i kapitel 1, vill jag ge min bild av hur jag tror att det generellt sett ser ut. Detta gör jag genom att se till de argument som jag har fört i analysen. Min uppfattning är att mycket av argumentationen handlar om var man som uppsatsskrivare tar sin utgångspunkt i värdediskussionen. Deontologin har förvånat mig på så sätt att många handlingar kan rättfärdigas om vi ser till att det i grunden finns en god vilja till varför handlingen utförs. Jag uppfattar på så sätt deontologin som mindre strikt än den bild som jag från början hade. Inom deontologin handlar det inte bara om att följa plikter, utan det handlar även om tanken och bakgrunden till varför en handling utförs. Detta gör att deontologin rättfärdigar fler betalningar vid sidan om än vad jag från början trodde.

Konsekvensialismen, och utilitarismen, är mer strikt på så sätt att det inte spelar någon roll varför en handling utförs, utan det handlar endast om konsekvenserna. Konsekvensialismen är därför på något sätt mer lättanvänd när det handlar om hur man ska tolka en situation. Då det inom utilitarismen finns en tydlig bild av vad en god konsekvens är, blir utgångsläget mycket mer strikt än utgångsläget för deontologin. Det blir med andra ord lättare att avgöra om en handling är rättfärdigad eller inte med utilitarismen, men svårare att rättfärdiga en betalning vid sidan om.

Slutsatsen blir då att den negativt laddade handlingen att ge en betalning vid sidan om inte alltid innebär att handlingen är dålig eller ond. En dålig handling kan även vara god då den kan leda till något gott (konsekvensialismen), eller det kan även räcka med att det finns en god tanke bakom handlingen (deontologin), för att den ska kunna rättfärdigas.

5 Referenser

Badersten, Björn, 2006. *Normativ metod: att studera det önskvärda*. Lund: Studentlitteratur

Teorell, Jan – Svensson, Torsten, 2007. *Att fråga och att svara. Samhällsvetenskaplig metod*. Malmö: Liber

Ahlenius, Henrik, 2004. *Vad är moraliskt rätt? - Texter i normativ etik i urval Henrik Ahlenius*. Sverige; Thales.

Beckman, Ludvig, 2007. *Grundbok i idéanalys: Det kritiska studiet av politiska texter och idéer*. Estland; Santerus.

Thelander, Joakim, 2006. *Mutor i det godas tjänst? Biståndsarbetar i samtal om vardaglig korruption*. Lund; Sociologiska institutionen på Lunds Universitet.

Tännsjö, Torbjörn, 2003. *Grundbok i normativ etik*. Falun; ScandBook AB.

Tännsjö, Torbjörn, 1998. *Hedonistic Utilitarianism*. Cambridge; University Press.

Internet

Nationalencyklopedin = Nationalencyklopedins hemsida med sökordet *muta*.

Elektroniskt tillgänglig på: <http://www.ne.se/sok/muta?type=NE>

Hämtdatum: 2011-04-14